

8 december 2021

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

Arbeidsmarktkansen: helpen over sectoren heen

- **Studenten helpen leerlingen en elkaar**
- **Instellingen informeren elkaar bij doorstroomtrajecten**

1 Inleiding

De kans is heel groot dat u wel eens een nationale of internationale conferentie heeft bijgewoond waarin wordt gesproken over de rol van het onderwijs, het opleiden van jongeren in de geldende context, mede om vooral goed te kijken naar het allesomvattende doel van een opleidingsstelsel. Het gaat daarbij om de vraag hoe te komen tot een effectieve aanpak om degenen die een formeel diploma behalen ergens op basis van die opleiding aan de slag te kunnen laten gaan. Dat levert vaak interessante bespiegelingen op.

De meest voorkomende uitspraak, echt al jarenlang te horen, is dat we in het formele systeem rond het beroepsonderwijs (mbo, hbo maar ook wo) jongeren opleiden voor banen die straks niet meer bestaan en al gaandeweg worden vervangen door functies met andere werkzaamheden. Dat is vooral een boodschap aan het mbo als studenten willen doorstuderen, maar ook aan starters in het hbo die opteren voor het traject naar een masterdiploma. Men refereert dus aan ontwikkelingen op de langere termijn, impliciet door een signaal af te geven in de richting van de instellingen en de doelgroepen die ze mogen bedienen.

Interessant gegeven. Maar het is vooral bij die conferenties een oproep in de richting van beleidsmakers, politici, strategen en anderen die op macro-niveau moeten bezien hoe een stelsel kan worden ingericht zodat daarin opgenomen formele kwalificaties kunnen meebewegen met de geventileerde dynamiek. In het werkveld, met werkgevers en werkenden, personeelsafdelingen en de daarmee samenwerkende private markt voor het leveren van maatwerk, korte trainingen, bedrijfsgerichte cursussen en andere niet-formele scholingstrajecten, weet men niet anders dan dat gaat om het inspelen op veranderende eisen die in veel arbeidsmarktsectoren aan de werkomgeving worden gesteld. Die mensen hoeft je vaak niets te vertellen, want er wordt als het ware aan den lijve ondervonden dat ze op een natuurlijke wijze anders in de functie gaan acteren...

Maar zoals gezegd, het is eigenlijk een waarschuwing in de richting van de instellingen, de overheid en in het verlengde daarvan de organisaties die in formele zin betrokken zijn bij het opstellen van de onderwijskwalificaties. In het mbo is dit in vrijwel alle landen een proces dat op landelijk niveau wordt ingevuld. In het hoger onderwijs wordt dit vooral aan de instellingen zelf overgelaten, al is er wel een toets op de doelmatigheid en de kwaliteitsborging, met het inspelen op de vraag vanuit het werkveld, maar er is internationaal gezien sprake van sterk autonoom handelen.

In dit nummer willen evenwel twee andere consequenties van de boodschap over het verdwijnen van banen – los van het feit dat daarover een heel vol nummer is vol te schrijven – behandelen, met een paar gedachten en voorstellen om mee te geven aan de lezers die zich voelen aangesproken. Het gaat om:

1. Hoe informeren we leerlingen en studenten onderweg tijdens hun schoolloopbaan over het werk dat periodiek aan de horizon verschijnt, dus al gaandeweg?
2. Hoe gaan we in ons stelsel om met het vertalen van arbeidsmarktveranderingen naar de individuele onderdelen van een onderwijstraject?

1 Informeren leerlingen en studenten onderweg...

Er zijn diverse momenten te identificeren binnen ons onderwijsstelsel – en dan bezien we het systeem maar even na de keuze voor het vmbo, havo dan wel vwo – waarbij het belangrijk kan zijn om te beschikken over gegevens betreffende de situatie op de arbeidsmarkt met een bepaald diploma. Dat zijn dan ook momenten waarop de interesse hiervoor kan worden gewekt, als dat nodig is, door degenen die zich in de buurt van die persoon bevinden – en die ook in staat zijn om de meest relevante informatie te verstrekken.

Korte en lange termijn

Het kan gaan om een keuze die pas leidt tot een entree op de arbeidsmarkt over een flink aantal jaren, zoals een leerling die in havo-3 een profiel met vakken kiest en in gedachten heeft dat uiteindelijk een hbo- of wo-masteropleiding wordt afgerond. Maar het kan ook de korte termijn betreffen zoals bij iemand die in het mbo nog twee jaren te gaan heeft, of bij een Ad'er die wikt en weegt ten aanzien van het doorgaan voor de Bachelor of meteen een baan zoeken.

Breedheid opleiding

Tevens zal degene die bij een keuze rekening wil houden met de kansen op een baan, kijken naar de breedheid van het beoogde eindstation, om meer opties op de arbeidsmarkt open te houden. Ook speelt een rol of de betrokkene graag in de regio aan de slag wil gaan, zoals veel is te zien bij mbo'ers en Ad'ers. Maar Bachelors en Masters zoeken gerust naar een opleiding en instelling ergens anders (en ook wel in het buitenland) en zwerven vaker uit over het land, zeker als ze bij grote bedrijven hun slag willen slaan.

Bronnen arbeidsmarktinformatie

Het is derhalve handig als er voldoende bronnen beschikbaar zijn om uit te putten voor het geven van arbeidsmarktinformatie voor de korte en langere termijn, voor bijvoorbeeld schooldecanen en mentoren in het havo en vwo alsmede studie- en loopbaanbegeleiders in het mbo, ook al zullen veel mbo'ers tijdens hun studie bij de stages en opdrachten van alles horen over wat in de betreffende sectoren aan de hand is en een tijdje zal blijven.

Daarvoor zijn er de voorspellingen van het ROA die vooral gaan over de kansen op werk over zo'n zeven jaren, uitgaande van leerlingen die voor de profielkeuze staan en vervolgens een hbo-bachelor dan wel wo-master in het verschiep hebben.

Maar er is daarnaast het UWV alwaar men kijkt naar veel kortere termijnen, op basis van het scannen van de actuele ontwikkelingen. Het is handig om de betreffende websites te raadplegen als de diplomering voor de deur staat en het werk lonkt¹.

Maatwerk en experts

Veel gegevens over de arbeidsmarkt zijn beschikbaar op die manier, maar dan moeten ze wel in het juiste format worden aangeboden. Dat is geen simpel klusje, even te doen op een achternamiddag. De leerlingen en studenten kunnen natuurlijk zelf aan het werk worden gezet, door ze op het spoor te zetten met een of meer van de websites, om meerdere bronnen als toetsstenen in te zetten. Maar er zijn ook steeds meer regio's en samenwerkingsverbanden van instellingen die de krachten op dit punt bundelen en specifiek met het oog op het op maat maken van de beschikbare gegevens experts hebben aangesteld. Zij kunnen daarmee in een soort 'tweede-lijns-functie' een prima bijdrage leveren aan het informeren van leerlingen en studenten.

Voorstel: elkaar helpen als leerlingen, studenten en alumni

Naast de steun die leerlingen en studenten normaal gesproken krijgen van degenen die daarvoor worden betaald, dus om in hun nabijheid te zorgen voor een effectieve en bruikbare begeleiding en het verstrekken van passende en relevante informatie, is er misschien ook een mogelijkheid om gebruik te maken van ervaringen die anderen al achter de rug hebben dan wel aan het opdoen zijn. En laten we ook niet vergeten dat ze ook van alles horen in hun eigen omgeving over wat een opleiding oplevert bij het betreden van de arbeidsmarkt, van ouders, familie, vrienden, bureaus, klasgenoten en iedereen die bereid is een welgemeend advies te verstrekken.

¹ Naast www.studiekeuze123.nl is er www.kiesmbo.nl, alsmede een bron als <https://www.leerwerkloket.nl/>. Voor de loopbaanbegeleiding is <https://www.expertisepuntlob.nl/arbeidsmarktinformatie-en-lob> een website alwaar heel veel te halen valt. Het UWV zet heel veel op <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/regio>

Wat betreft het inzetten van ervaringen van anderen, geven we hier een aantal suggesties. Het gaat eigenlijk om varianten op wat er nu allemaal zoal gebeurt en wordt ingevuld, maar dan wat steviger ingebed in een meer structureel vormgegeven kader.

Je moet dan denken aan een situatie voor een lerende waarbij er een aantoonbare behoefte is aan informatie over de kansen op de arbeidsmarkt met een diploma dat dichtbij of verder weg in het verschieft ligt. Hij of zij kan op basis van ontvangen gegevens met het eerstvolgende getuigschrift op zak een baan gaan zoeken, maar alles kan ook aanleiding zijn om verder te studeren vanwege betere vooruitzichten. Het is altijd een afweging tussen nog een aantal jaren investeren in een vervolgopleiding, zonder een echte baan, en meteen geld kunnen binnenbrengen. Een tussenvorm is een duaal traject, iets om ook mee te wegen in de keuze.

Het betreft het optuigen van een structuur waarbinnen leerlingen, studenten en afgestudeerden elkaar kunnen treffen, om elkaar om informatie te vragen en vooral te geven over de kansen die vanuit het perspectief van een betrokkene zijn te berekenen op een goede baan en een carrière in het direct verlangde daarvan. Het wil zeggen dat iemand in een bepaalde 'app' hierover een vraag stelt en dat er vervolgens door een ander een antwoord op maat wordt verstrekt.

Zoals gezegd, dergelijke platforms zijn er al, via de sociale media. Maar het zou goed zijn als de betrokken instellingen een structurele bijdrage leveren om het geheel zo betrouwbaar mogelijk te maken. Een aantal suggesties om daaraan een zekere invulling te geven:

- Binnen een onderwijsinstelling kunnen laatstejaars communiceren met degenen die op een eerder moment binnen een opleiding voor een keuze staan (zeker bij het havo, vwo en mbo);
- Door het hebben van een vorm van alumni-tracking kunnen onderwijsinstellingen in ieder geval zorgen voor het hebben van groepen afgestudeerden, hiervoor in te schakelen;
- Studenten binnen een hbo- of wo-opleiding die in hun laatste fase zitten, kunnen worden ingeschakeld voor het geven van informatie over de situatie op de arbeidsmarkt op basis van ervaringen met een stage of een afstudeerproject;
- Doorstromers uit een Ad naar een Bachelor kunnen hun ervaringen aan het eind van die opleiding terugspelen naar de volgende generatie Ad'ers.

2 Veranderingen in leerlijnen doorrekenen

Het is simpelweg zo dat elke opleiding binnen het onderwijsstelsel een eigen relevantie voor de arbeidsmarkt heeft. Die koppeling moet wel worden onderhouden met het oog op een vertaling naar het studieprogramma en onderdelen waarbij lerenden verwachten dat ze inzicht geven in de zo actueel mogelijke huidige stand van zaken rond de dynamiek in hun toekomstige werkveld. Het verschilt echter wel per sector, hoe daarmee in praktische zin kan worden omgegaan.

Havo en vwo en arbeidsmarktrelevantie

De havo- en vwo-opleidingen kennelijk een landelijk eindexamen. De scholen dienen zich aan de nationaal vastgestelde programma's te houden, met op een aantal onderdelen nog wel de ruimte voor leraren om een eigen inbreng te hebben. Maar voor de rest is het overkoepelende doel de leerlingen het examen te laten behalen, om daarmee door te kunnen studeren in het mbo (degenen die het hbo een stap te ver vinden), het hbo (met de Ad en de Bachelor als triggers) en het vwo (voor de vwo'ers en de havisten, maar bij die laatste groep dan via het hbo).

De arbeidsmarktrelevantie van het havo en het vwo is eigenlijk geen onderwerp van gesprek meer. Tot in de negentiger jaren ging minder dan de helft van de havisten naar het hbo, de rest vond een aangepaste mbo-route een prima entree voor een baan en de anderen gingen meteen aan de slag. Toen er nog vakkenpakketten waren, werden havisten met wiskunde, economie en handelswetenschappen als graag geziene starters bij banken, verzekeringsmaatschappijen en allerlei andere bedrijfskundig-gerichte bedrijven beschouwd. Met de invoering van de profielen werden bundels met vakken een stuk smaller. Daarmee konden veel meer havisten en vwo'ers doorstromen naar het hoger onderwijs. En de rest is dus een soort vorm van geschiedenis.

MBO en arbeidsmarktrelevantie

Over het mbo kunnen we eigenlijk kort zijn. Daar wordt de koppeling aan het werkveld als uitgangspunt gebruikt, om de onderliggende kwalificaties in te vullen en te actualiseren. De doorloop naar het hbo staat wel in formele zin op de lijst met mbo-doelstellingen, maar de daarvoor

benodigde vertaling naar de inrichting van mbo-4-opleidingen laat al jaren op zich wachten. Dat zou kunnen door te werken met doorlopende leerlijnen en de eis dat een bepaald mbo-traject moet worden gevolgd om te worden toegelaten tot het hbo. Echter, na allerlei pogingen, ook met keuzedelen, heeft OCW enige tijd geleden de handdoek in dat opzicht in de ring gegooid. Men is weer van mening dat elke mbo-4'er bij elke hbo-opleiding een succesvolle start moet kunnen maken. Misschien dat daardoor Ad-opleidingen nog meer in beeld komen bij het mbo.

Het mbo is aldus gebonden aan eisen die het werkveld aan de diverse niveaus stelt. Als een opleiding wordt aangepast via de SBB als verantwoordelijke organisatie, wordt totaal niet bezien of daarmee het hbo-vervolg een andere dimensie krijgt. Ook zal niet in ogenschouw worden genomen of met bijvoorbeeld een Ad-opleiding tevens bepaalde werkveld-vereisten kunnen worden afgedekt. Er kan dus dientengevolge sprake zijn van een mbo-hbo-overlap dan wel van een zich verder openende kloof, al zal het altijd wel een proces zijn dat zich al gaandeweg afspeelt met allerlei varianten als het gaat om het dichten van zo'n kloof.

HBO en arbeidsmarktrelevantie

Dit is een tricky onderwerp. Er wordt af en toe nog wel eens geroepen dat het opmerkelijk is dat het mbo 'aan de leiband van het SBB dient te blijven lopen' en het hbo simpelweg z'n gang kan gaan bij het opzetten, verzorgen en actualiseren van opleidingen. Ja, bij een nieuwe opleiding, als deze kan worden bekostigd, kijkt de CDHO naar de relevantie voor de landelijke arbeidsmarkt maar verdwijnt als organisatie verder voor altijd uit beeld, ook als er nieuwe afstudeerrichtingen worden ingebouwd. De NVAO zoekt bij een aanvraag voor een nieuwe Ad- dan wel Bachelor-opleiding ook uit hoe het zit met de koppeling aan het beoogde werkveld. Maar ook aldaar heeft men geen krachtig instrumentarium om daarna, ook niet bij de zes-jaarlijkse update-beoordeling, een objectieve meetlat naast het actuele programma te leggen om te bezien of de relevantie ervan is aangepast en een oordeel te geven over het zijn meegegaan met de dynamiek in het bijpassende deel van de arbeidsmarkt dan wel het zodanig uit de pas zijn gaan lopen met de oorspronkelijke uitgangspunten dat een aanvraag voor een nieuwe opleiding in de rede ligt.

De hbo-opleidingen leunen op hun eigen waarnemingen bij de contacten met het werkveld. Ze hebben beroepsadviesraden, al dan niet volledig representatief en in staat om de werkvelddynamiek te vertalen naar voorstellen voor het veranderen van programma's. Stages, afstudeerprojecten en duaal werkplekleren vormen ook een welkome bron, al is het dan altijd nog de vraag of ze bruikbaar genoeg zijn.

Het lijkt er nog niet op dat hbo-opleidingen in structurele zin zorgen voor een inhoudelijke afstemming met mbo-opleidingen die inhoudelijk verwant zijn. Men zal zich niet gauw wenden tot de SBB om te bezien of de constatering rond de hbo-opleidingen ook worden herkend binnen het mbo en zo ja, hoe verder te handelen rond de afstemming rond de doorlopende leerlijn.

Voorstel: elkaar helpen als havo/vwo, mbo en hbo

Het is maar een gedachte, gelet op hetgeen nu al in bepaalde regio's gebeurt bij mbo-hbo, maar wellicht zijn er creatieve beleidsmakers die in het kader van de toegankelijkheid van allerlei trajecten hiermee aan de slag kunnen gaan. Het kan ook een impuls inhouden voor de afstemming met het georganiseerde werkveld. Het is altijd goed om in gezamenlijkheid te merken wat in de verschillende sectoren allerlei aanpassingen rond werkzaamheden in allerlei functies en beroepen met zich meebrengen en hoe die uitpakken.

Het voorstel houdt in dat dwars door de sectoren van het onderwijsstelsel heen een structuur wordt ontworpen om met elkaar te bezien wat er in het werkveld speelt en op welke wijze in elke sector op zich daarmee wordt omgegaan. Het gaat daarbij vooral om de hoofdzaken die spelen bij ontwikkelingen in delen van de arbeidsmarkt. Maar als in samenhang daarmee bepaalde signalen naar de instellingen kunnen worden afgegeven, is het vervolgens aan de groepen met de daarbij betrokkenen om er verder iets mee te doen, in een meer gedetailleerde context.

Deze structuur houdt in dat er overleggen worden ingesteld, om periodiek bij elkaar te komen en te horen wat er zoal speelt en kan worden verwacht, op de korte en langere termijn. Ze kunnen ook zorgen voor gerichte publicaties, via de kanalen die daarvoor geschikt zijn, bedoeld voor de experts binnen de sectoren en de instellingen, om er verder zelf iets mee te doen.

De overleggroepen kunnen per hbo-sector worden geordend, met leden die zijn te rekruteren uit de volgende geledingen:

- HBO: Sectorraden (in overleg met het desbetreffende Sectoraal Advies College en de onderliggende landelijke opleidingsoverleggen) – met inbreng vanuit zowel de Ad- als de Bacheloropleidingen;
- MBO: Sectorkamers, functionerend onder de SBB (in samenspraak met de bedrijfstakgroepen binnen het mbo en de branches voor het betrokken werkveld);
- Havo/vwo: Vertegenwoordigers vanuit de vier profielen, kijkend naar experts die via diverse kanalen zijn te identificeren (in samenspraak met het Expertisepunt LOB en BiOnd, als vereniging van decanen en leerlingbegeleiders).

De leiding bij die overleggen kan in handen worden gelegd van het ROA en het UWV als organisaties die nauw betrokken zijn bij arbeidsmarktvoorspellingen. Uiteraard kunnen ook anderen aanschuiven, op basis van de onderwerpen die aan de orde worden gesteld.

De overheid moet dit alles faciliteren, in de formele zin, met het beschikbaar stellen van een structureel budget. De ministers die bij onderwijs, sociale en economische zaken betrokken zijn, zullen er zeker blij mee zijn.

3 En dan... er iets mee doen... momenten voor bijsturen...

Hetgeen hierboven wordt voorgesteld betreft het opzetten van een tweetal overleg- en samenwerkingsstructuren rond het verzamelen, ordenen en doorspelen van informatie over de kansen op de arbeidsmarkt met een bepaald diploma – in het vooruitzicht van het behalen ervan op de korte dan wel lange termijn. Maar leerlingen en studenten moeten er wel iets mee kunnen doen, op een zinvolle en duidelijk te herkennen wijze. Dat kan zonder meer voor havo- en vwo-leerlingen bij de keuze van een profiel, en voor mbo'ers als ze aan de opleiding zijn begonnen, te zien als regulier te benoemen momenten binnen het onderwijsstelsel.

Het is een mooi onderwerp voor een formele werkgroep die de opdracht krijgt – als de beleidsmakers gehoor geven aan hetgeen we hier ter berde brengen, want er moet voor zoiets structureels een ad-hoc werkgroep komen – om meteen te bezien welke momenten er nog meer zijn te identificeren binnen het stelsel, die zich tijdens opleidingen lenen voor een vorm van bijsturing, het nemen van een andere afslag of voor een herformulering van de keuze die eerder is gemaakt.

Om toch een idee te geven van wat zoal in aanmerking komt qua momenten die er mogelijk 'toe kunnen gaan doen', voor specifieke groepen vorm worden gegeven, hier een paar voorzetten:

- Doen van een specifiek (extra) keuzedeel in het mbo
- Versneld doen van een extra vak in het laatste jaar van het havo of vwo (via het vavo of anders)
- Volgen van een zomercursus voor havisten en vwo'ers
- Deelname aan extra vakken in het tweede semester van het tweede jaar van een Ad-opleiding
- Behalen van certificaten (gericht op een andere discipline) binnen een bekostigd half jaar, volgend op het hebben afgerond van een mbo-, Ad- of Bacheloropleiding
- Opteren voor een minor van een andere, minder verwante Ad- dan wel Bacheloropleiding
- Volgen van een brugprogramma na een Bachelor, gericht op een minder verwante Masteropleiding
- Meedoen aan een brugprogramma van een half jaar in plaats van het laatste semester van een Ad-opleiding, om daarna de studie voort te zetten in een minder verwante Bacheloropleiding (dus zonder eerst de Ad af te ronden).

Zo zijn er meerdere varianten te bedenken. Het is wel van groot belang dat in samenhang hiermee wordt bezien wat de consequenties zijn voor de bekostiging en de studiefinanciering. Zo mogelijk kan de overheid specifieke trajecten aanvullend financieren. Je kunt ook denken aan het hebben van meer cross-overs van opleidingen als helder is dat voor bepaalde delen van het werkveld een dergelijk aanvliegroute handig en effectief is. Het bepalen van de formele doelmatigheid zit zo'n aanpak nu behoorlijk in de weg, dus daar zal naar gekeken moeten worden.